

<https://doi.org/10.53656/ped2023-4s.14>

СПЕЦИФИКА НА КОМПЕТЕНТНОСТИТЕ НА СПЕЦИАЛИСТИТЕ В СФЕРАТА НА СОЦИАЛНОПЕДАГОГИЧЕСКАТА РАБОТА

Ас. д-р Гергана Манева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Настоящият труд е посветен на задачата да се направи обзор и анализ на проблема за формиране на компетентности у специалистите в социалнопедагогическата практика. Направен е преглед на състоянието на разработките по тази тема сред изследователите. Обобщени са същностните и съдържателните характеристики на компетентността. Разграничени са нейните специфични аспекти – знания, умения и нагласи/отношения. Поставен е фокус върху същността на компетентностите, които са необходими при подготовката на специалисти в сферата на социалнопедагогическата работа. Предложен е процес за подобряване и развитие на компетентността като социален и професионален феномен.

Ключови думи: професионални компетентности; социалнопедагогическа работа; формиране на компетентности

Въведение

Социалните работници и педагози помагат на хората по въпроси, свързани с хуманно отношение към децата, защита правата на човека, недискриминационно отношение. Емоционалните, социалните и межкултурните компетентности са от съществено значение за социалната работа, като цяло. Осъществяването на компетентностен подход при формирането на адекватни знания, умения и нагласи у социалните специалисти към процеса на работа повишава възможността от ефективно постигане на крайните цели и задоволяване на обществените нужди.

Реализирането на компетентностния подход в ежедневната педагогическа практика е предизвикателство не само към социалните работници и педагози, но и към подготвящите бъдещи специалисти в сферата на социалнопедагогическата работа. Очакванията към специалистите, работещи в това поле на социални дейности, да прилагат компетентностния подход в специфична среда, изисква от висшите училища, ангажирани с подготовката им, интегриране и

цялостно задълбочаване в развитието на компетентностния подход при обучението на специалистите, работещи в сферата на педагогиката, социалната работа и социалната педагогика.

Изложение

Компетентностният подход е обект на интерес в теоретичен, практически и образователно-политически контекст. Чрез него се очаква постигане на по-голяма ефективност в практическата педагогическа дейност.

За да говорим за компетентностен подход в неговия пълен смисъл и съдържание като „знания, умения и отношения“, е необходимо още в началото да дадем конкретна дефиниция на понятието компетентност. Както С. Чавдарова-Костова (Chavdarova-Kostova 2022) отбелязва, терминът е в единствено число, но е нужно да бъде разглеждан с неговия многокомпонентен характер като многообразен и мултифункционален аспект на професионалната подготовка на един специалист. Авторката предлага различни дефиниции за компетентността, но ще се спрем на избрани от тях.

Компетентността е онова свойство на личността, което се изразява в спецификата на организиране и използване на различните знания и умения. Компетентността позволява ефективно поведение и ефикасни решения в различни ситуации. Компетентността може да се определи като способност да се реши някаква задача, знанието как да се извърши нещо. Компетентният човек трябва да има не само знания, но и да може да ги прилага гъвкаво. Това умение зависи от неговите аналитически, творчески и практически ресурси (Radev 2011).

Галя Бонева разглежда компетентността в социалнопедагогически план като базови личностни характеристики, които определят ефективността на действията (Boneva 2009, р. 12 – 27). Тя предлага разгръщането на това сложно образуване на две равнища.

1. Първо равнище – „знание в действие“.
2. Второ равнище:
 - 2.1. рефлексия в действие;
 - 2.2. рефлексия за действието.

Компетентността е „доказаната способност за използване на знания, умения и личностни, социални и/или методологични способности в работни или учебни ситуации и в професионалното и личностното развитие“⁴¹.

Вземайки под внимание факта, че разглеждам компетентността като част от професионалната подготовка на специалистите, работещи в сферата на социалната работа, социалната педагогика, можем да обобщим, че компетентностите на тези специалисти са тясно свързани със задоволяване нуждите и целите на образованието, обучението и възпитанието на обществото, а също така и подобряване на постигнатите или непостигнатите резултати. За реализирането на тези цели обаче е нужно да разгледаме компетентностния подход

в неговото пълно многообразие – а именно с трите му основни компонента – знания, умения и отношения.

Според Препоръката на Съвета² всяка професионална компетентност е съставена от неразривното съчетание между:

– „знанията са съставени от фактите и цифрите, понятията, представите и теориите, които са вече утвърдени и подпомагат разбирането на определена област или предмет“;

– „уменията се определят като способността и възможността на човек да извършва разсъждения и да използва съществуващите знания, за да постигне резултати“;

– „нагласите описват предразположението и начина на мислене за действителност или реагиране на идеи, лица или ситуации“

Компетентността е качество, притежавано от човек със знания в дадена област, което е оценено от други. Тук можем да говорим не само за специалисти единствено с вече формирани знания и умения, а и за тези в процес на формирането на тези знания. И ако наличието на вече изградени и утвърдени знания е лесно за „отчитане“, то можем да регистрираме процеса на формиране на знания с нуждата от нарастване обема на наличните вече; пренастройка, адаптация, подобряване на съществуващата структура и извършване на осъзнати дейности за реорганизация на тази структура.

Компетентността може да се разгледа и като умение за разгръщане на съответни ценности, нагласи и разбирания, за да се отговори адекватно на тези изисквания и възможности.

Основната цел на настоящия анализ е да се изяснят същността и съдържателните характеристики на компетентността, като се определят основните компетентности в контекста на професионална компетентност на социалния педагог/работник. За да се разгърнат в съдържателен план нужните компетентности за специалистите в социалнопедагогическата работа, е важно да се обърне внимание и на диференцирането и класифицирането на видовете компетентности. Дора Левтерова разглежда компетентността в контекста на конкретна действителност или човешка дейност (Levterova 2009). Тя систематизира редица чуждестранни изследвания по проблема и предлага класифициране на видовете компетентности в следните групи – езикова, комуникативна, педагогическа, психологическа, социална, интелектуална, професионална.

Ирина Зимняя отбелязва, че компетентността се структурира от „вътрешни, потенциални и скрити психологически новообразувания“ (Zimniyaiua 2004) въз основа на три основни групи компетенции.

1. Компетенции, отнасящи се до човека като личност, субект на дейност и общуване.

2. Компетенции, отнасящи се до социалното взаимодействие на човека и социалната среда.

3. Компетенции, отнасящи се до дейността на човека.

Зимняя очертава следните групи компетентности, фокусирайки се върху социалнопедагогическата работа:

– **ключови** – компетентностите, които осигуряват нормално развитие на човека в социума;

– **професионални и учебни** – компетентности, свързани конкретно с тези дейности на личността;

– **социални** – компетентности, характеризиращи взаимодействието на личността с обкръжаващата социална среда.

Разглеждайки формирането на компетентност в контекста на социалнопедагогическата работа, можем да представим този процес като сложен комплекс от теоретични знания, практически умения и индивидуални качества и нагласи на личността. Спецификата на социалната работа изисква устойчиви теоретико-методологически знания: „за социалната действителност, за методите, средствата и формите на социално-педагогическа дейност, за личностното развитие и особености, за правно-нормативната уредба, за организационното обезпечаване на професионалните дейности и пр.“ (Boneva 2009, p. 12 – 27).

Тези знания е възможно да се приложат в реалната социална действителност само при наличието на специфични практически умения. Тук отново се подчертава важността на съчетанието „знания, умения, нагласи“, за да говорим за съществуването на компетентността, като цяло. Специфичните умения за специалистите, работещи с деца чрез социално-педагогически дейности, се характеризират с многообразие и мултифункционалност. Част от тези способности са знанието да се разбират правилно причините за конкретна ситуация, възможност за обективна и точна диагностика, предлагането на адекватна помощ и подкрепа. Изключително важно е и умението да се изграждат позитивни отношения на доверие и уважение.

От всичко казано дотук професионалният профил на специалиста в сферата на социалната работа може да се определи като мултифасетен. Става категоричен фактът, че съдържанието на отличителните дейности на тази професия е богато и широкоспектърно. Основавайки се на подобни заключения, Ангелова извежда необходимост при помагащите професии от добре изградена матрица за рационално управление на времето (Angelova 2019, p. 367 – 379). Според авторката ефективно формираната компетентност за добър времеви мениджмънт би довела и до по-ефикасна продуктивност на специалистите, които я ползват. Множеството специфични дейности, с които се сблъскват в ежедневието си работна рутина специалистите от социалнопедагогическите сфери, изискват висока времева ефективност. За постигането на тази крайна цел Ангелова предлага добро управление на времето, балансирана време интелигентност и не на последно място – повишаване вниманието към формиране на времева компетентност.

Кл. Сапунджиева (Sapundjieva 2011, pp. 11 – 20) допълва списъка с нужните личностни качества и характеристики за специалистите, работещи в сферата на социалнопедагогическите дейности, с необходимост от психическа и емоционална устойчивост, аналитично и комбинативно мислене, креативност, инициативност, отговорност, честност, откритост, непредубеденост, отзивчивост, емпатия, искреност, откровеност, съобразителност, дискретност и др.

Разглеждайки спецификата на социалнопедагогическата работа на специалисти, Нели Петрова очертава нуждата от компетенции, свързани с дейностите в основните етапи в този вид дейности: проучване, оценка, планиране и реализиране на интервенциите (Petrova 2011, pp. 39 – 48). Авторката предлага много добре структурирано описание на компетентностите, които бъдещите специалисти трябва да овладеят в своето професионално обучение за всеки отделен етап от дейността:

– „*проучване*“: знания и умения за интервюиране; наблюдение; познания върху основните информационни източници, социални мрежи и законодателство; умения за говорене, писане; професионална етика; наличие на основните ценности в помагащите професии – приемане, толерантност;

– „*оценка*“: знания за анализ на речта, анализ на съдържанието; познания върху основните теории за развитие на човека; знания за потребностите, отношенията и връзките; отчитане ролята на семейството и семейната система;

– „*планиране и интервенция*“: познания за човека и неговото поведение; умения, свързани с консултиране; информиране и др.

В края на този кратък анализ на някои основни компетентности у специалистите, работещи в сферата на социалнопедагогическите дейности, е нужно да очертаем и практически приложими възможности за подобряването и развитието на тези компетентности. Чрез резултатите от изследването на този проблем се убеждаваме в правотата на предложението от Радев процес за подобряване и развитие на компетентността. В свой труд авторът очертава конкретни стъпки, през които се преминава хронологично за просперитета на една компетентност (Radev 2007).

1. Процедурализация.
2. Тактическо учене.
3. Стратегическо учене.
4. Специална информация за проблемите в дадена област.
5. Способност за запазване на проблемите в дълговременната памет.
6. Целенасочена практика.
7. Пренос на умения.
8. Обучение в решаване на проблеми и практическо приложение на знанията.

В началото на този процес декларативното знание се превръща в процедурно. Последователното, повтарящо се изпълнение на тези дейности

за решаване на конкретен проблем ще доведе до правилно и точно възприемане на ситуацията, а от там – и до възможност за достигане на оптимално решение и на по-сложни проблеми. Развитието на тези качества ще позволи запазване на развитите умения в дълговременната памет и пренасянето им от знания и умения към практическо приложение в отношението и нагласите. Изброените „условия и фактори“ се явяват задължителна детерминанта, за да можем да определим едно обучение в компетентност като качествено (Radev 2007).

Заклучение

Многоаспектността на социалнопедагогическата работа като специфична дейност предполага многообразие на компетентностите, необходими за нейното успешно реализиране. Практикуването на социалната работа, следвайки характеристиките на актуалната социална среда, насочва към очакването професионалната подготовка и формирането на съответните компетентности у бъдещите специалисти да бъдат адекватни на социалната реалност днес. Продължаващото и непрекъснато осъвременяване на професионалните умения на работещите в системата на социалнопедагогическата работа се задължава от очакванията на обществото за адекватно и модерно професионално поведение от страна на всеки представител на професията.

Научното поле и възможността за задълбочаване в проблематиката са твърде широкообхватни, което не позволява да характеризираме този кратък анализ като изчерпателен по темата. Мотивите на този труд са преди всичко да се очертаят реални вероятности в тази посока на научното изследване. Възможни перспективи за развитието и подобрието на някои от най-основните изведени компетентности в сферата на социалнопедагогическата работа са търсене на отговор на няколко въпроса: Къде и как се формират тези компетентности у бъдещите социални специалисти? В кои етапи от тяхното обучение и развитие се поставят основите на тези знания, къде и как тези знания се надграждат като умения? И не на последно място по важност – как тези знания и умения се отразяват на нагласите и отношенията на бъдещите социални педагози и социални работници? Достигането до отговорите на тези научни въпроси и разработването на тази проблематика са цел на нашите предстоящи изследвания.

Във времната, в които живеем – на мигновени икономически обрати, нестабилна здравна обстановка, светкавично развитие на социалните мрежи, модернизиран, променен междуличностни отношения – човешките потребности се менят постоянно. Това обуславя неизбежната нужда от подобряване професионалните качества и компетентности у специалистите, които работят в сферата на социалнопедагогическите дейности и чиято основна функция е помагачият процес и задоволяване на обществените нужди.

БЕЛЕЖКИ

1. ОФИЦИАЛЕН ВЕСТНИК НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ, ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА от 22 май 2018 година относно утвърждаването на общите ценности, приобщаващото образование и европейското измерение на преподаването (2017/С 189/03)
2. ОФИЦИАЛЕН ВЕСТНИК НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ, ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА от 22 май 2018 година относно утвърждаването на общите ценности, приобщаващото образование и европейското измерение на преподаването (2018/С 195/01)

ЛИТЕРАТУРА

- АНГЕЛОВА, В., 2019. *Времева перспектива и управление на времето в социалната работа*. Пловдив: Паисий Хилендарски. ISBN 978-619- 202-503-8.
- БОНЕВА, Г., 2009. Компетентностен подход към образованието и новата образователна парадигма. *Педагогика*, № 9, с. 12 – 27, ISSN 1314–8540.
- ЗДРАВКОВА, Б., 2014. Основни компетентности в социалнопедагогическата практика. *Педагогика*, № 1, с. 41 – 47.
- ЗИМНЯЯ, И.А., 2004. *Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании*. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов.
- ПЕТРОВА, Н., 2011. Подготовка на социалните педагози – компетенции, стандарти, перспективи. *Педагогика*, № 1, с. 39 – 48. ISSN 1314-8540.
- РАДЕВ, ПЛ., 2007. *Педагогика*. Пловдив: Хермес. ISBN 5769505990.
- РАДЕВ, ПЛ.; ЛЕГКОСТУП, ПЛ. & АЛЕКСАНДРОВА, А., 2011 *Основи на училищната педагогика*. Велико Търново: Фабер. ISBN 978-954-400-976-2.
- САПУНДЖИЕВА, КЛ., 2011. Академичният статут на социалната педагогика в контекста на предизвикателствата на съвременната социализационна ситуация и социалната практика. *Педагогика*, № 1, с. 11 – 20, ISSN 1314-8540.
- ЧАВДАРОВА-КОСТОВА, С., 2022. *Наръчник за прилагане на компетентностния подход в обучението на бъдещи учители*, Плевен: ЕА АД – Плевен. ISBN 978-954-8973-37-3.

REFERENCES

- ANGELOVA, V., 2019. *Time perspective and time management in social work*. Plovdiv: Paisii Hilendarski. ISBN 978-619- 202-503-8 [In Bulgarian].

- BONEVA, G., 2009. Competency approach to education and the new educational paradigm. *Pedagogika-Pedagogy*, no. 9, pp. 12 – 27 [In Bulgarian].
- CHAVDAROVA-KOSTOVA, S., 2022. *Handbook for the application of the competence approach in the training of future teachers*. Pleven: EA AD – Pleven. ISBN 978-954-8973-37-3.
- PETROVA, N., 2011. Training of social pedagogues – competencies, standards, perspectives, *Pedagogika-Pedagogy*, vol. 1, pp. 39 – 48. ISSN 1314-8540.
- RADEV, P., 2007. *Pedagogy*. Plovdiv: Hermes publishing house. ISBN 5769505990 [In Bulgarian].
- RADEV, P.; LEGKOSTUP, P. & ALEKSANDROVA, A., 2011. *Basics of school pedagogy*. Veliko Tarnovo: Faber. ISBN 978-954-400-976-2.
- SAPUNDJIEVA, K., 2011. The academic status of social pedagogy in the context of the challenges of the modern socialization situation and social practice. *Pedagogika-Pedagogy*, vol. 1, pp. 11 – 20.
- ZDRAVKOVA, B., 2014. Basic competences in socio-pedagogical practice. *Pedagogika-Pedagogy*, no. 1, pp. 41 – 47.
- ZIMNIYAIYA, I.A., 2004. *Key competencies as a result-target basis of the competency-based approach in education*. Moscow: Research Center for Quality Problems in Specialist Training.

SPECIFICITY OF THE COMPETENCES OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK

Abstract. The present work is devoted to the task of making an overview and analysis of the problem of formation of competences among specialists in socio-pedagogical practice. The state of development on this topic among researchers is reviewed. The essential and substantive characteristics of the competence are summarized. Its specific aspects are distinguished – knowledge, skills and notions/attitudes. Focus is placed on the essence of the competencies that are necessary in the preparation of specialists in the field of socio-pedagogical work. A process for improving and developing competence as a social and professional phenomenon is proposed.

Keywords: professional competences; social pedagogy work; formation of competences

✉ **Dr. Gergana Maneva, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-2761-4147

Faculty of Pedagogy

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

Plovdiv, Bulgaria

E-mails: gmaneva@uni-plovdiv.bg